

گردشگری فرش بیجار و منطقه گروس: ظرفیت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای توسعه

شب‌نم جعفری

کارشناس ارشد مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

sh.jafari@tabriziau.ac.ir

چکیده

بیجار، به‌عنوان یکی از قطب‌های مهم قالیبافی ایران، دارای ظرفیت‌های منحصربه‌فردی در حوزه گردشگری فرش است. با این حال، تاکنون از این ظرفیت‌ها به‌طور کامل بهره‌برداری نشده است. این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل تطبیقی، به بررسی پتانسیل‌های گردشگری فرش بیجار، چالش‌های موجود و راهکارهای توسعه این صنعت پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که برگزاری تورهای تجربه‌ای قالیبافی، ایجاد مسیرهای گردشگری فرش، برگزاری هفته فرش بیجار، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی و استفاده از فناوری‌های نوین، از جمله راهکارهای مؤثر در رونق گردشگری فرش در منطقه گروس هستند. همچنین، تکمیل پروژه‌هایی مانند موزه فرش بیجار و سرای فرش و گلیم بیجار، می‌تواند نقش مهمی در تقویت این صنعت ایفا کند. بهره‌گیری از تجارب موفق بین‌المللی نیز می‌تواند الگوی مناسبی برای توسعه این بخش باشد.

واژه‌های کلیدی: فرش بیجار، گردشگری فرهنگی، قالیبافی سنتی، توسعه پایدار، موزه فرش.

فرش بیجار یکی از ارزشمندترین دستبافته‌های ایرانی است که به دلیل تراکم بالا و استحکام زیاد، به «فرش آهنین»^۱ شهرت یافته است (WIPO, 2023). این هنر که ریشه‌ای دیرینه دارد، نه تنها در میان هنرهای اصیل ایرانی جایگاه ویژه‌ای دارد، بلکه دارای ظرفیت‌های بالقوه‌ای در گردشگری فرهنگی و تجربه‌ای است. در بسیاری از کشورها، قالیبافی به عنوان بخشی از برنامه‌های گردشگری فرهنگی مورد استفاده قرار گرفته و به رونق اقتصادی و احیای صنایع دستی کمک کرده است. با این حال، در بیجار این پتانسیل همچنان به طور کامل فعال نشده و بسیاری از فرصت‌های موجود بلااستفاده باقی مانده است.

با وجود پیشینه غنی فرش بیجار، پژوهش‌های انجام‌شده عمدتاً بر ویژگی‌های فنی، طراحی و نمادشناسی نقوش این فرش متمرکز بوده‌اند. برای مثال، اکبری و خسروی (۱۴۰۱) به بررسی طرح‌ها و نقوش فرش بیجار پرداخته‌اند، در حالی که جعفری (۱۳۹۸) ویژگی‌های تاریخی و فنی این قالی را تحلیل کرده است. علاوه بر این، جعفری (۱۴۰۰) مفاهیم نمادین در نقوش گلیم بیجار را بررسی کرده و زارعی (۱۳۹۰) تأثیر نقش چهارباغ در قالی‌های غرب ایران و کردستان را مورد مطالعه قرار داده است. اما تاکنون پژوهشی جامع که ظرفیت‌های گردشگری فرش بیجار را در راستای توسعه پایدار بررسی کند، انجام نشده است. پژوهش حاضر تلاشی برای پر کردن این خلأ است.

این پژوهش با روش مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل تطبیقی، به بررسی اهمیت فرش و گلیم بیجار، ظرفیت‌های گردشگری فرش بیجار، چالش‌های موجود و راهکارهای توسعه در گردشگری فرش پرداخته است. در این راستا، نقش برگزاری تورهای تجربه‌ای قالیبافی، ایجاد مسیرهای گردشگری فرش، توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی و برگزاری هفته فرش بیجار بررسی شده است. همچنین، چالش‌هایی مانند کمبود زیرساخت‌های گردشگری، ضعف در بازاریابی، کاهش تعداد قالیبافان و تأخیر در بهره‌برداری از موزه فرش بیجار مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری فرش در بیجار می‌تواند به افزایش درآمد صنعتگران، جذب گردشگران داخلی و خارجی و حفظ این هنر ارزشمند کمک کند. همچنین، بهره‌گیری از تجارب موفق بین‌المللی می‌تواند الگویی مناسب برای توسعه این بخش باشد. در نهایت، پژوهش حاضر راهکارهایی مانند تقویت نمایشگاه‌های تخصصی در سرای فرش و گلیم بیجار، توسعه برند گردشگری فرش و استفاده از فناوری‌های نوین در بازاریابی و فروش فرش بیجار را پیشنهاد می‌کند.

¹ Iron Carpet.

۲- فرش و گلیم بیجار و اهمیت آن در میراث فرهنگی ایران

۲-۱- تاریخچه و ویژگی‌های فرش بیجار

فرش بیجار یکی از کهن‌ترین و مشهورترین انواع فرش‌های ایرانی در جهان است که قدمت آن حداقل به هزاره پیش از میلاد بازمی‌گردد. این فرش با ساختار متراکم و استحکام بالا شناخته می‌شود و در برابر تاخوردگی و شکستگی مقاومت دارد، به همین دلیل به آن «فرش آهنین» نیز گفته می‌شود (جعفری، ۱۳۹۸: ۱۵۹-۱۷۳). از نظر طراحی، فرش بیجار دارای نقوش سنتی و اساطیری متعددی است که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به طرح ماهی درهم، لچک و ترنج، هراتی، شاه عباسی، گل فرنگ و باغی اشاره کرد (مبینی و ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۴). این نقوش ریشه در اسطوره‌های کهن ایرانی و طبیعت منطقه گروس دارند و از نظر نمادشناسی، مفاهیم عمیقی را منتقل می‌کنند (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۷-۵۰؛ مبینی و ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۳).

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فنی فرش بیجار، بافت دوپوده و گره ترکی آن است که موجب افزایش تراکم و استحکام فرش می‌شود. استفاده از پشم مرغوب و رنگ‌های گیاهی طبیعی، دوام و اصالت این فرش را حفظ کرده و به کیفیت بالای آن می‌افزاید. همچنین، نقش و رنگ‌بندی این قالی‌ها باعث شده است که آن‌ها در زمره‌ی مرغوب‌ترین قالی‌های جهان قرار گیرند (فریه، ۱۳۷۴: ۱۴۸). سیسیل ادوارز در کتاب قالی ایران می‌نویسد: قالی بیجار مقام خاصی را حائز است، بافت و جنس منحصر به فردی دارد که در ایران و سایر کشورهای جهان نظیر آن را نمی‌توان یافت (ادواردز، ۱۳۵۷: ۱۵۲). فرش بیجار به دلیل این ویژگی‌ها، نه تنها در ایران بلکه در بازارهای بین‌المللی نیز جایگاهی ویژه دارد. ثبت جهانی فرش دستبافت بیجار در سازمان جهانی مالکیت فکری^۲ (WIPO, 2023) و ثبت برخی نمونه‌های تاریخی آن مانند فرش‌های نفیس حسینی بیجار در فهرست آثار ملی ایران، گواهی بر اهمیت آن است.

۲-۲- ارزش فرهنگی و هنری فرش بیجار

فرش بیجار صرفاً یک محصول صنعتی نیست، بلکه بخشی از هویت فرهنگی و تاریخی مردم منطقه گروس محسوب می‌شود. هنر قالیبافی در این منطقه از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و همواره در زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم جایگاه مهمی داشته است.

بعد اسطوره‌ای: بسیاری از نقوش فرش بیجار، برگرفته از نمادهای کهن ایرانی هستند که ریشه در باورهای باستانی دارند. برای مثال، طرح چهارباغ در قالی‌های باغی بیجار، بازتابی از مفهوم باغ ایرانی و بهشت موعود در فرهنگ زرتشتی و اسلامی است (زارعی، ۱۳۹۰: ۴۳-۵۸).

² World Intellectual Property Organization (WIPO).

بعد اجتماعی: زنان قالیباف در بیجار نه تنها هنرمندانی ماهر، بلکه حاملان فرهنگ و سنت‌های بومی این منطقه هستند. کارگاه‌های قالیبافی سنتی هنوز هم نقش مهمی در حفظ اقتصاد خانواده و انتقال مهارت‌های هنری به نسل‌های جوان‌تر دارند (جعفری، ۱۴۰۰: ۲۸-۳۰).

بعد اقتصادی: با وجود شهرت جهانی، بازار فرش بیجار با مشکلاتی نظیر کاهش تعداد بافندگان، مهاجرت نیروی کار و کاهش تولید فرش‌های اصیل مواجه شده است. در این شرایط، توسعه گردشگری فرش می‌تواند راهکاری مؤثر برای حمایت از این صنعت و احیای آن باشد.

۳- ظرفیت‌های گردشگری فرش در بیجار و منطقه گروس

گردشگری فرهنگی و تجربه‌ای، به‌عنوان یکی از پویاترین شاخه‌های صنعت گردشگری، نقشی کلیدی در احیای هنرهای سنتی، ایجاد اشتغال و توسعه پایدار دارد. گردشگری فرهنگی^۳ به سفرهایی گفته می‌شود که با هدف آشنایی با فرهنگ، تاریخ، هنرهای سنتی و سبک زندگی جوامع محلی انجام می‌گیرد (Richards, 2018). گردشگری تجربه‌ای^۴ نیز نوعی از گردشگری فرهنگی است که در آن، گردشگران نه تنها از جاذبه‌های فرهنگی بازدید می‌کنند، بلکه به‌طور مستقیم در فرآیندهای فرهنگی و هنری، همچون صنایع‌دستی مشارکت دارند (Pine & Gilmore, 1999). فرش بیجار، به‌عنوان یک میراث ارزشمند، ظرفیت‌های متعددی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی دارد که تاکنون به‌طور کامل مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است. در ادامه، مهم‌ترین ظرفیت‌های گردشگری مرتبط با فرش بیجار بررسی می‌شود.

۳-۱- برگزاری تورهای تجربه‌ای قالیبافی: تورهای تجربه‌ای به‌عنوان یکی از جاذبه‌های گردشگری، می‌تواند فرصتی برای تعامل مستقیم گردشگران با صنعتگران محلی فراهم کند. این تورها شامل بازدید از کارگاه‌های تولید فرش، مشاهده مراحل مختلف بافت، آشنایی با رنگ‌آمیزی طبیعی، کار با ابزارهای سنتی قالیبافی و طراحی نقوش سنتی است. شرکت‌کنندگان در این تورها می‌توانند خودشان در فرآیند بافت فرش‌های کوچک شرکت کنند و این تجربه جذاب و منحصر به فرد را به‌عنوان یک یادگاری از بیجار به خانه ببرند. همچنین، این نوع تورها می‌توانند علاوه بر ایجاد درآمد برای صنعتگران، باعث انتقال تکنیک‌ها و تجربیات نسل‌های قدیم به نسل‌های جدید شود. در سال‌های اخیر، تورهای قالیبافی در ایران به‌صورت محدود برگزار شده‌اند و تلاش‌هایی در این زمینه در حال انجام است.

۳-۲- ایجاد مسیرهای گردشگری فرش: این مسیرها شامل بازدید از موزه فرش (پس از تکمیل پروژه)، سرای فرش و گلیم بیجار در تیمچه حاج شهباز و کارگاه‌های قالیبافی سنتی و رنگرزی طبیعی خواهد بود. گردشگران در این مسیرها

³ Cultural Tourism.

⁴ Experience-Based Tourism.

نه تنها با تاریخچه و ویژگی‌های منحصر به فرد فرش بیجار آشنا می‌شوند، بلکه می‌توانند از نزدیک مراحل تولید فرش را مشاهده کرده و حتی در فرآیند بافت آن مشارکت کنند. طراحی تورهای تخصصی فرش، شامل بازدید از بازارهای تاریخی و نمایشگاه‌های تخصصی، می‌تواند برند گردشگری فرش بیجار را در سطح ملی و بین‌المللی تقویت کند.

۳-۳- راه‌اندازی اقامتگاه‌های بوم‌گردی با محوریت فرش: اقامتگاه‌های بوم‌گردی که بر فرهنگ و صنایع‌دستی محلی تمرکز دارند، در سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده‌اند و می‌توانند به‌عنوان یکی از جاذبه‌های گردشگری بیجار عمل کنند. این اقامتگاه‌ها نه تنها مکان‌های مناسب برای اقامت گردشگران فراهم می‌کنند، بلکه می‌توانند به‌عنوان فضای آموزشی و فرهنگی عمل کنند و هنر قالیبافی را به بازدیدکنندگان معرفی کنند. در این اقامتگاه‌ها، گردشگران می‌توانند در کنار استراحت و لذت بردن از طبیعت و معماری سنتی، در کارگاه‌های آموزشی بافت فرش نیز شرکت کنند. این اقامتگاه‌ها می‌توانند هم‌زمان به‌عنوان موزه‌ای زنده از هنر قالیبافی عمل کرده و گردشگران را از نزدیک با تکنیک‌های بافت آشنا کنند.

۳-۴- برگزاری هفته فرش بیجار گروس: یکی از مهم‌ترین برنامه‌ها برای معرفی و برندسازی گردشگری فرش بیجار، ثبت «هفته فرش بیجار» به‌عنوان یک رویداد سالانه رسمی است. این هفته می‌تواند شامل نمایشگاه‌های تخصصی فرش، کارگاه‌های آموزشی برای گردشگران، مسابقات بافندگی (رقابت بین قالیبافان محلی برای نمایش مهارت‌هایشان)، نمایش‌های زنده از فرآیند بافت فرش و نشست‌های علمی و پژوهشی در زمینه فرش بیجار باشند. برگزاری این رویدادها نه تنها برند فرش بیجار را در سطح ملی و بین‌المللی تقویت می‌کند، بلکه باعث ایجاد تعامل میان هنرمندان، صنعتگران و گردشگران خواهد شد. این رویدادها می‌توانند با همکاری دولت و بخش خصوصی به‌صورت سالانه برگزار شده و فضای مناسبی برای معرفی سایر صنایع‌دستی منطقه نیز فراهم آورند.

۳-۵- اقدامات انجام‌شده در راستای توسعه گردشگری فرش بیجار

در همین راستا، احیای سرای فرش و گلیم بیجار (تیمچه حاج شهباز)، آغاز عملیات احداث موزه فرش بیجار و ثبت جهانی فرش دستباف بیجار در سازمان جهانی مالکیت فکری^۵ (WIPO, 2023)، از گام‌های مهمی بوده که می‌تواند به توسعه گردشگری فرش در این منطقه کمک کند. این اقدامات، در صورت بهره‌گیری از برنامه‌ریزی دقیق و مشارکت بخش‌های دولتی و خصوصی، می‌توانند زمینه‌ساز رونق اقتصادی و فرهنگی بیشتر در صنعت فرش بیجار شوند.

۴- چالش‌های توسعه گردشگری فرش بیجار

با وجود پتانسیل‌های فراوان، برخی چالش‌های اساسی مانع از بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های گردشگری فرش در بیجار شده‌اند. این چالش‌ها شامل:

⁵ World Intellectual Property Organization (WIPO).

۴-۱- ضعف زیرساخت‌های گردشگری: یکی از چالش‌های اساسی در مسیر توسعه گردشگری فرش بیجار، کمبود زیرساخت‌های مناسب گردشگری است. در حال حاضر، این شهر با کمبود هتل‌های باکیفیت، مهمانسراهای مناسب و اقامتگاه‌های بوم‌گردی، رستوران‌ها، مراکز تفریحی و سایر امکانات رفاهی برای پذیرایی از گردشگران مواجه است. علاوه بر این، مسیرهای منتهی به بیجار از نظر ایمنی و کیفیت دچار مشکلاتی هستند که سفر گردشگران را دشوار می‌کند. این کمبودها موجب شده‌اند که بیجار، با وجود ظرفیت‌های بالای خود در زمینه گردشگری فرش، نتواند پذیرای حجم زیادی از گردشگران باشد.

۴-۲- ضعف در بازاریابی و برندسازی فرش بیجار: نبود استراتژی بازاریابی دیجیتال و ضعف در صادرات و ارتباط با بازارهای جهانی، مانع از رشد صنعت فرش در این منطقه شده است. برندسازی و معرفی فرش بیجار به‌عنوان یک مقصد گردشگری فرهنگی می‌تواند باعث جلب توجه بیشتر گردشگران و تجار بین‌المللی شود. راه‌اندازی کمپین‌های تبلیغاتی در شبکه‌های اجتماعی، شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی و همایش‌های تخصصی می‌تواند این مهم را تسهیل کند.

۴-۳- کاهش تعداد بافندگان ماهر: در دهه‌های اخیر، به دلیل مشکلات اقتصادی، مهاجرت جوانان به شهرهای بزرگ‌تر و نبود حمایت‌های کافی، بسیاری از بافندگان حرفه‌ای از این صنعت خارج شده‌اند. کاهش تعداد بافندگان ماهر و کاهش تمایل جوانان به یادگیری قالیبافی می‌تواند به کاهش تولید و افت کیفیت فرش‌های اصیل منجر شود. این روند، تهدیدی جدی برای حفظ و تداوم صنعت قالیبافی بیجار به‌شمار می‌رود.

۴-۴- تأخیر در بهره‌برداری از موزه فرش بیجار: عواملی نظیر عدم تخصیص بودجه کافی و کندی روند اجرایی این پروژه، مانعی برای توسعه گردشگری فرش و حفاظت از این میراث ارزشمند شده است. با وجود آغاز عملیات احداث، مشکلات مالی و کمبود اعتبارات دولتی پیشرفت پروژه را کند کرده و علاوه بر از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی و گردشگری، اعتماد عمومی به اجرای پروژه‌های فرهنگی را نیز کاهش داده است. این تأخیر همچنین موجب شده است که بسیاری از فرش‌های نفیس، از جمله فرش‌های ارزشمند حسینی بیجار، بدون فضای مناسب نگهداری شوند و در معرض آسیب قرار گیرند. ضرورت راه‌اندازی و تجهیز موزه فرش بیجار برای حفاظت و معرفی این آثار بیش از پیش احساس می‌شود.

۴-۵- فروش فرش‌های غیراصیل به نام فرش بیجار: یکی از چالش‌های مهم در بازار فرش بیجار، عرضه فرش‌های تولیدشده در شهرهای اطراف، به نام فرش اصیل این شهر است. این فرش‌ها، با وجود شباهت ظاهری، ممکن است از نظر مواد اولیه، تراکم، استحکام و کیفیت بافت پایین‌تر از قالی بیجار باشند و انتظارات خریداران را برآورده نکنند. این امر می‌تواند باعث بدبینی مشتریان و کاهش اعتماد به برند فرش بیجار شود.

نبود نظارت دقیق بر فروشندگان و اصالت فرش‌های عرضه‌شده در مغازه‌های بیجار موجب شده است که بسیاری از گردشگران و خریداران غیرمحلی، به اشتباه این محصولات را به‌عنوان قالی اصیل بیجار خریداری کنند. این مسئله می‌تواند در بلندمدت به تضعیف اعتبار و کاهش تقاضای بازار برای فرش دستباف بیجار منجر شود.

۵- نمونه‌های موفق در گردشگری فرش در جهان

گردشگری فرش یکی از شاخه‌های مهم گردشگری فرهنگی است که در برخی کشورها با موفقیت اجرا شده و توانسته علاوه بر حفظ و ترویج هنرهای سنتی، نقش مهمی در توسعه اقتصادی و جذب گردشگر ایفا کند. تجربه‌های موفق برخی کشورها در این زمینه می‌تواند الگویی ارزشمند برای برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری فرش، به‌ویژه در مناطقی مانند بیجار باشد. در ایران نیز تلاش‌هایی در این زمینه در حال انجام است.

۱-۵- ترکیه: بازارچه‌های تخصصی قالی و تورهای فرش‌بافی

ترکیه با سابقه‌ای طولانی در تولید فرش‌های دستباف، توانسته گردشگری فرش را به‌عنوان یکی از جاذبه‌های مهم فرهنگی خود توسعه دهد. بازارچه‌های تخصصی قالی در استانبول، به‌ویژه در منطقه گرنده بازار^۶ و بازار آراستا^۷، سالانه هزاران گردشگر را جذب می‌کنند (Tripadvisor, 2008). علاوه بر این، در مناطق تاریخی مانند کاپادوکیه^۸، تورهای گردشگری ویژه‌ای برگزار می‌شود که گردشگران را با مراحل تولید فرش از نخ‌ریسی و رنگ‌ریزی تا بافت و تکمیل آشنا می‌کند (GetYourGuide, 2025). این برنامه‌ها علاوه بر نمایش هنر قالیبافی، به فروش و صادرات فرش‌های دستباف نیز کمک شایانی کرده‌اند.

۲-۵- هند: توسعه گردشگری فرش در کشمیر و نمایشگاه‌های جهانی

هند به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان فرش‌های دستباف، به‌ویژه در منطقه کشمیر، برنامه‌های متنوعی برای توسعه گردشگری فرش اجرا کرده است. در کشمیر، کارگاه‌های قالیبافی پذیرای گردشگران داخلی و خارجی هستند و مراحل تولید فرش‌های پشمی و ابریشمی را از نزدیک به نمایش می‌گذارند. علاوه بر این، نمایشگاه‌های جهانی قالی هند، از جمله اکسپوی فرش هند^۹، بستر مهمی برای معرفی فرش‌های هندی به بازارهای بین‌المللی و جذب خریداران خارجی فراهم کرده است (India Carpet Expo, 2025).

۳-۵- مراکش: شهرهای تخصصی قالیبافی و جشنواره‌های فرهنگی

^۶ Grand Bazaar.

^۷ Arasta Bazaar.

^۸ Cappadocia.

^۹ India Carpet Expo.

مراکش یکی از کشورهای پیشرو در حفظ و ترویج هنر قالبیابی از طریق گردشگری فرهنگی است. شهرهایی مانند فاس و مراکش به عنوان مراکز اصلی تولید فرش‌های سنتی شناخته می‌شوند و در این شهرها بازارهای قالی دستباف، تورهای تخصصی کارگاهی و جشنواره‌های مرتبط با فرش برگزار می‌شود. جشنواره ملی قالبیابی مراکش یکی از رویدادهای مهمی است که سالانه برگزار شده و گردشگران را با هنر قالبیابی بربرها و قبایل محلی آشنا می‌کند. این اقدامات تأثیر بسزایی در جذب گردشگران علاقه‌مند به صنایع دستی داشته است (Ambacht in Beeld Festival, 2024).

۶- راهکارهای پیشنهادی برای توسعه گردشگری فرش بیجار

برای بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های گردشگری فرش بیجار، مجموعه‌ای از راهکارهای عملی و مبتنی بر تجربه‌های موفق جهانی پیشنهاد می‌شود. این راهکارها می‌توانند به افزایش درآمد، ایجاد اشتغال، احیای هنر قالبیابی و حفظ هویت فرهنگی منطقه کمک کنند.

۶-۱ ایجاد برند گردشگری فرش بیجار: ایجاد برند گردشگری فرش بیجار مستلزم راه‌اندازی کمپین‌های تبلیغاتی ملی و بین‌المللی است که این هنر اصیل را به عنوان یک جاذبه فرهنگی و مقصد گردشگری معرفی کند. بهره‌گیری از تکنیک‌های تبلیغاتی مدرن، به ویژه بازاریابی دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، می‌تواند به گسترش شناخت و جذب گردشگران و تجار بین‌المللی کمک کند. علاوه بر این، حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی و مشارکت در رویدادهای گردشگری، فرصتی برای معرفی هرچه بهتر فرش بیجار و ارتقای جایگاه آن در بازارهای جهانی فراهم می‌آورد. در این مسیر، تولید محتوای دیجیتال تخصصی از جمله ویدئوهای مستند، مقالات تحلیلی و پادکست‌های مرتبط با تاریخچه، فنون بافت و جایگاه فرش بیجار در هنر قالبیابی ایران، نقش مؤثری در برندسازی این صنعت خواهد داشت. همچنین، طراحی هویت بصری یکپارچه، شامل لوگو، نشان اصالت و هویت گرافیکی برند فرش بیجار، می‌تواند به تثبیت جایگاه این شهر در صنعت فرش و افزایش اعتماد مشتریان و گردشگران منجر شود.

۶-۲ سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری بیجار: سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری بیجار، به ویژه در حوزه فرش، می‌تواند تأثیر چشمگیری بر توسعه اقتصادی و فرهنگی این منطقه داشته باشد. بهبود امکانات اقامتی، بهبود مسیرهای دسترسی، توسعه امکانات رفاهی در مراکز گردشگری از جمله اقداماتی است که می‌تواند تجربه بازدیدکنندگان را ارتقا دهد. همچنین، ایجاد مراکز آموزشی و پژوهشی مرتبط با فرش‌بافی، زمینه جذب گردشگران داخلی و بین‌المللی را فراهم کرده و به تداوم این هنر ارزشمند کمک خواهد کرد. حمایت‌های دولتی و جذب سرمایه‌گذاران خصوصی در این بخش، می‌تواند بیجار را به یکی از قطب‌های گردشگری فرهنگی و هنری کشور تبدیل کند. یکی از ایده‌های نو برای توسعه گردشگری فرش بیجار، ایجاد «اتاق تجربه فرش» در موزه فرش بیجار است. در این فضا، گردشگران می‌توانند علاوه بر مشاهده و لمس الیاف و گره‌های قالی بیجار، با کمک واقعیت مجازی (VR) یا واقعیت افزوده (AR)، تجربه‌ای مجازی از نشستن در کارگاه‌های قالبیابی سنتی و مشاهده مراحل مختلف بافت را داشته باشند. با استفاده

از این فناوری‌ها، تجربه‌ای نوین و جذاب برای گردشگران داخلی و خارجی ایجاد شده و ارزش افزوده بیشتری به گردشگری فرش بیجار افزوده خواهد شد.

۳-۶- دیجیتال سازی گردشگری فرش و استفاده از فناوری‌های نوین: بهره‌گیری از فناوری‌های دیجیتال می‌تواند گامی مؤثر در معرفی فرش بیجار به گردشگران داخلی و خارجی باشد. طراحی یک اپلیکیشن یا وبسایت جامع که امکان نمایش نقشه مسیرهای گردشگری فرش، نمایش سه‌بعدی فرش‌های بیجار، اطلاعات تاریخی و معرفی قالیبافان محلی، ارائه تورهای مجازی از موزه فرش بیجار، سرای فرش و گلیم بیجار (تیمچه حاج شهباز) و کارگاه‌های قالیبافی را فراهم کند، می‌تواند نقش مهمی در معرفی این صنعت ایفا کند. علاوه بر این، استفاده از فناوری‌های نوین در بازاریابی و فروش آنلاین فرش بیجار، فرصت‌های جدیدی برای رونق اقتصادی و جذب مشتریان جهانی فراهم خواهد کرد.

۴-۶- تقویت نمایشگاه‌های فرش در سرای فرش و گلیم بیجار: تقویت نمایشگاه‌های فرش در سرای فرش و گلیم بیجار، گامی کلیدی برای تثبیت جایگاه این شهر در صنعت فرش دستباف است. هرچند تیمچه حاج شهباز فضای محدودی دارد، اما کاربری جدید آن به‌عنوان سرای فرش فرصتی برای معرفی فرش‌های نفیس بیجار فراهم کرده است. این مکان که پیشتر محلی برای معاملات فرش‌های گروس بود، امروز به محلی برای ترویج و بازاریابی فرش‌های بیجار تبدیل شده است. برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی و استفاده از روش‌هایی مانند نمایشگاه‌های مجازی و تورهای دیجیتال می‌تواند به معرفی این فرش‌ها کمک کند. تعامل با نمایشگاه‌های بین‌المللی و دیجیتال سازی فروش، می‌تواند موجب توسعه صنعت فرش و رونق اقتصادی منطقه شود.

۵-۶- تسریع در بهره‌برداری از موزه فرش بیجار: با تخصیص بودجه و حمایت‌های دولتی می‌تواند نقش مهمی در حفظ و معرفی این هنر ارزشمند ایفا کند. این موزه نه تنها محلی برای نمایش فرش‌های نفیس و تاریخی خواهد بود، بلکه به‌عنوان مرکزی برای پژوهش، آموزش و ترویج فرهنگ فرش‌بافی عمل خواهد کرد. با تأمین اعتبارات لازم و تسریع روند تکمیل، این موزه می‌تواند به یک جاذبه گردشگری مهم تبدیل شده و در کنار مسیرهای ویژه گردشگری فرش، موجب رونق اقتصادی، اشتغال‌زایی و احیای هویت فرهنگی بیجار شود. حمایت دولت در این زمینه، راه را برای توسعه پایدار هنر و صنعت فرش منطقه هموار می‌کند.

۷- نتیجه‌گیری

فرش بیجار، به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین دستبافته‌های ایرانی، علاوه بر ارزش‌های فرهنگی و هنری، پتانسیل بالایی در توسعه گردشگری فرهنگی و تجربه‌ای دارد. این پژوهش نشان داد که ظرفیت‌های متعددی همچون تورهای تجربه‌ای قالیبافی، مسیرهای گردشگری فرش، نمایشگاه‌های تخصصی، هفته فرش بیجار و توسعه اقامتگاه‌های بوم‌گردی می‌توانند به جذب گردشگران داخلی و خارجی و رونق این صنعت کمک کنند. با این حال، تاکنون این ظرفیت‌ها به‌طور کامل مورد

بهره‌برداری قرار نگرفته و چالش‌هایی مانند کمبود زیرساخت‌های گردشگری، ضعف در بازاریابی و برندسازی، کاهش تعداد قالیبافان و تأخیر در بهره‌برداری از موزه فرش بیجار مانع از توسعه پایدار این حوزه شده‌اند.

بررسی نمونه‌های موفق جهانی نشان می‌دهد که ترکیب گردشگری فرهنگی با تکنولوژی‌های نوین، برندسازی تخصصی و حمایت از صنعتگران محلی می‌تواند نقش مؤثری در رونق این صنعت داشته باشد. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود که مواردی همچون ایجاد نشان اصالت فرش بیجار، بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتال و مشارکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی در سیاست‌های توسعه این حوزه قرار گیرد. همچنین، تسریع در بهره‌برداری از موزه فرش بیجار و تقویت نمایشگاه‌های دائمی در سرای فرش و گلیم بیجار می‌تواند به تثبیت جایگاه این شهر در صنعت فرش ایران و جهان کمک کند. در کنار این اقدامات، حمایت از قالیبافان محلی، امری ضروری به نظر می‌رسد.

در نهایت، توسعه گردشگری فرش در بیجار نیازمند همکاری میان سازمان‌ها و ارگان‌ها، حمایت‌های دولتی و مشارکت فعال بخش خصوصی است. اجرای سیاست‌های منسجم در این حوزه نه تنها به حفظ و احیای هنر قالیبافی منطقه گروس کمک خواهد کرد، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز اشتغال‌زایی، توسعه اقتصادی و افزایش جایگاه بین‌المللی فرش بیجار شود.

فهرست منابع

- ادواردز، سیسیل، ۱۳۵۷. *قالی/ایران*. ترجمه‌ی مهین دخت صبا. تهران: انجمن دوستداران کتاب.
- اکبری، فاطمه و خسروی، سمیه، ۱۴۰۱. «بررسی طرح و نقش فرش بیجار در عصر معاصر»، *سفالینه*، ۱ (۱)، صص. ۷-۳۵.
- جعفری، هدا، ۱۳۹۸. «شناسایی و بررسی فرش‌بافی در بیجار گروس»، *نشریه علمی گلجام*، ۱۵ (۳۵)، صص. ۱۵۹-۱۷۶.
- جعفری، هدا، ۱۴۰۰. «بررسی مفاهیم نمادهای اساطیری ایران باستان بر روی گلیم بیجار گروس»، *نشریه علمی گلجام*، ۱۷ (۴۰)، صص. ۲۵-۵۲.
- زارعی، محمدابراهیم، ۱۳۹۰. «بازتاب نقش چهارباغ در قالی‌های باغی در غرب ایران با تأکید بر نمونه‌هایی از استان کردستان»، *نشریه علمی گلجام*، ۷ (۱۹)، صص. ۶۰-۴۳.
- فریه، ر. دبلیو، ۱۳۷۴. *هنرهای ایران*. ترجمه‌ی پرویز مرزبان. تهران: انتشارات فروزان.
- مبینی، مهتاب و ابراهیم‌زاده، فرزاد، ۱۳۹۱. «بررسی نمادین نقوش گیاهی در قالی‌های کردی (بیجار، سنه)»، *نقش‌مایه*، ۵ (۱۲)، صص. ۵۳-۶۲.

Pine, B.J. & Gilmore, J.H., 1999. *The Experience Economy: Work is Theatre & Every Business a Stage*. Boston: Harvard Business Press.

Richards, G., 2018. Cultural Tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, pp.12-21.

Ambacht in Beeld Festival, 2024. *Knotting a Berber Carpet*. [Online] Available at: <https://ambachtinbeeldfestival.nl/en/programma-2024-1/knotting-a-berber-carpet/> [Accessed 14 March 2025].

GetYourGuide, 2025. *Cappadocia Traditional Local Carpet Weaving Tour*. [Online] Available at: <https://www.getyourguide.com/cappadocia-11400/cappadocia-traditional-local-carpet-weaving-tour-t789866/> [Accessed 14 March 2025].

India Carpet Expo, 2025. *India Carpet Expo – The Largest Handmade Carpet Fair*. [Online] Available at: <https://www.indiacarpetexpo.com/> [Accessed 14 March 2025].

Tripadvisor, 2008. *Review of Grand Bazaar, Istanbul*. [Online] Available at: https://www.tripadvisor.com/ShowUserReviews-g293974-d294496-r17876296-Grand_Bazaar-Istanbul.html [Accessed 14 March 2025].

WIPO, 2023. *Lisbon Express Database – International Registrations*. [Online] Available at: <https://lisbon-express.wipo.int/result-detail?offset=0&limit=1&keywords=%221140%22&searchType=ANY&queryType=SIMPLE&sortBy=KEY> [Accessed 14 March 2025].

Bijar and Garrus Carpet Tourism: Capacities, Challenges, and Development Strategies

Shabnam Jafari

Master of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Iran.

sh.jafari@tabriziau.ac.ir

Abstract

Bijar, as one of the major centers of carpet weaving in Iran, possesses unique potentials for carpet tourism. However, these potentials have not been fully utilized. This research, using library studies and comparative analysis, examines the tourism capacities of Bijar's carpets, existing challenges, and development strategies. The findings indicate that organizing experiential carpet weaving tours, establishing carpet tourism routes, holding Bijar Carpet Week, developing eco-lodges, and utilizing modern technologies are among the effective strategies for promoting carpet tourism in the Garrus region. Moreover, completing projects such as the Bijar Carpet Museum and Bijar Carpet Bazaar can play a crucial role in strengthening this industry. Learning from successful experiences in Turkey, India, and Morocco can also provide a suitable model for the development of this sector.

Keywords: Bijar carpet, cultural tourism, traditional carpet weaving, sustainable development, carpet museum.